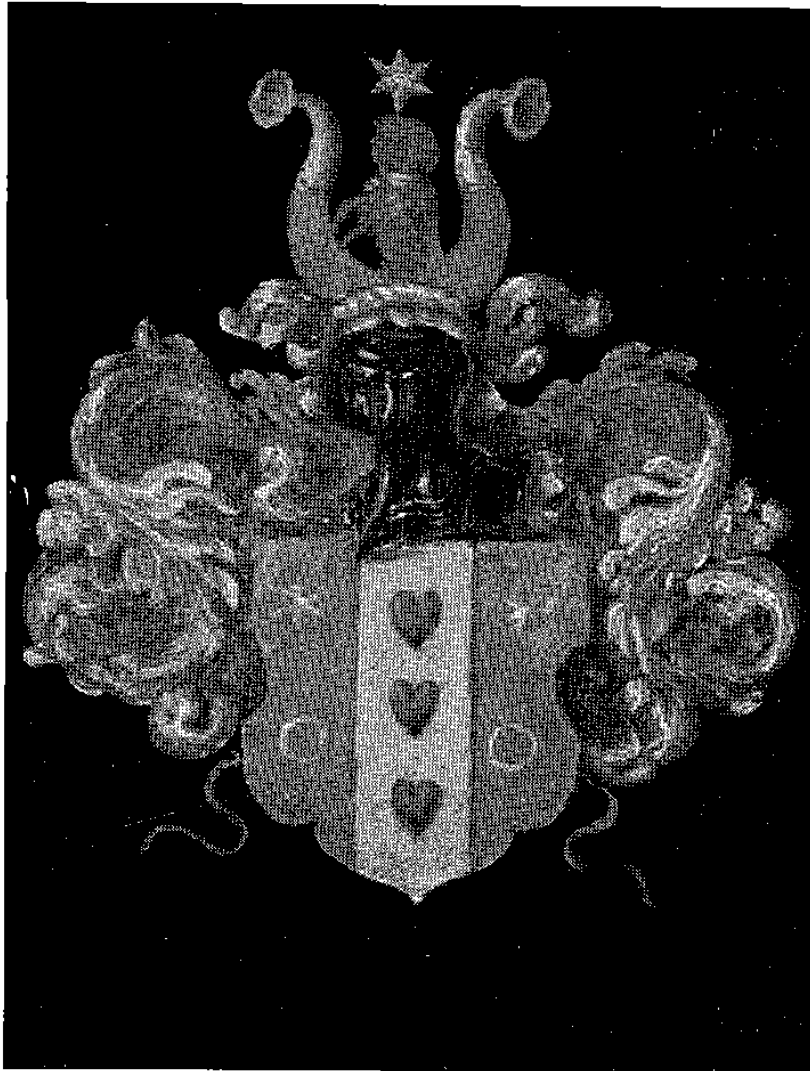

GENS SCHOTANA

1

UITGAVE VAN DE SCHOTANUS-STICHTING - FRANEKER

J. VISSER

Onder heraldiek verstaat men zowel het gebruik van wapens als de wetenschap die zich met dat gebruik bezighoudt. Wapens zijn gekleurde, erfelijke of blijvende kentekenen van een familie of een gemeenschap, van zinnebeeldige betekenis en voorgesteld met als grondslag het afweerwapen van een middeleeuws krijgsman, namelijk schild, helm en dekkleden. Men onderscheidt dus familiewapens en territoriale (nationale, provincie-, gemeente-, waterschaps-) wapens, maar ook verenigingen en ondernemingen hebben wapens.

De heraldiek is natuurlijk niet zo maar uit de lucht komen vallen, en bij vele oude volken zien wij dan ook voorlopers van de wapens, zoals de stamtekens der Israëlieten, de adelaars der Romeinen enz. Maar wat wij thans onder heraldiek verstaan vindt zijn

oorsprong in de Zuidelijke Nederlanden en Noord-Frankrijk in het begin der 12de eeuw. Dan zien wij dat de ridders op hun schilden kleuren en figuren aanbrengen om voor vriend en vijand herkenbaar te zijn, als het harnas de gestalte en de gesloten helm het gezicht verbergen. Wat later komen ook de helmtekens en dekkleden op, waarop wij later wat uitvoeriger zullen ingaan.

De oudste wapens waren eenvoudig, bijvoorbeeld Bentinck: in blauw een zilveren ankerkruis; Van Eysinga: in zilver drie rode rozen; Van Hardenbroek: golvend gedwarsbalkt van goud en rood van acht stukken; Lewe: in goud een rode leeuw; Van Nagell: in zilver een rode gesp; Thoe Schwartzenberg: gepaald van blauw en zilver van acht stukken; Van Zuylen: in zilver drie rode zuilen, 2 en 1. Maar hoe meer er kwamen, vooral toen ook andere standen dan die der ridders het wapengebruik gingen overnemen, des te rijker werd de schakering der wapenfiguren en des te ingewikkelder de wapens. Het schild werd gedeeld, doorsneden of gevierendeeld om wapens van verschillende families te combineren. Allerlei figuren deden hun intrede, zodat men thans nauwelijks enig levend wezen, voorwerp of symbool kan bedenken dat niet als wapenfiguur voorkomt. Daar er nog steeds wapens worden ontworpen, vindt men hieronder ook de producten der moderne techniek, naast die der middeleeuwse fantasie als eenhoorns, meerminnen en griffioenen. Maar de fantasie had niet geheel vrij spel: er ontwikkelde zich een zekere traditie, waardoor zowel deze fantastische als de natuurlijke en kunstmatige wapenfiguren vaak op eenzelfde wijze werden afgebeeld. In deze traditie doen zich natuurlijk wel de kenmerken voor van stijlperioden en nationale eigenaardigheden.

In Friesland vond het ridderwezen als zodanig geen ingang, maar wel andere factoren die de verbreiding der heraldiek bevorderden. Wij zeiden reeds dat deze niet tot de ridderstand beperkt bleef. De wapens werden niet slechts op de schilden en andere onderdelen van de wapenrusting afgebeeld, maar ook onder andere op de zegels die niet slechts door de adel maar ook door rechters en pastoors, steden en kloosters werden gebruikt. In onze streken vonden de wapens echter wel veel later ingang dan in zuidelijker streken. Zoals reeds aangeduid, vertoont de heraldiek in elke streek haar eigen karakter.

In Friesland, waartoe wij ook de Groninger Ommelanden en het Duitse Oostfriesland moeten rekenen, is het meest typische element het eigenerfdenwapen, dus het wapen van de boer die van ouder op ouder eigenaar is van een stemhebbende sate. Deze wapens vertonen dikwijls, maar niet altijd, in de heraldische rechterhelft (dit is de helft die voor de beschouwer links is) een zwarte halve adelaar in goud. De oorsprong van deze zogenaamde Friese adelaar wordt verschillend geïnterpreteerd; in het algemeen beschouwt men hem als symbool van rijksvrijheid, dit is het erkennen van geen andere heer dan de Duitse keizer, wiens wapen de zwarte dubbele adelaar in goud was.

In de linkerhelft of, waar de halve adelaar ontbreekt, in het ongedeelde veld vindt men dikwijls de symbolen van grondbezit: klavers in de kleistreken, eikels in "de Wou-

den", veelal drie in getal; voorts vaak lelies, rozen en sterren. Ook moeten vermeld worden de huismerken, oorspronkelijk niet-heraldische kentekens die echter in Friesland, maar ook elders, door vele burger- en boerenfamilies in hun wapen werden opgenomen.

Deze eigenerfdenwapens vindt men niet alleen bij de oude Friese boerenfamilies, maar ook bij de Friese adel, die immers niet anders is dan een groep die zich in de latere middeleeuwen uit de eigenerfden losmaakte door groter grondbezit, militaire en politieke macht (de hoofdelingen) en dit niet eens in geheel Friesland: in het Z.O. heeft zich die scheiding niet voltrokken vóór 1816 en de volgende jaren, toen enige families als Lycklama à Nijeholt, Van Scheltinga en Van Sminia in de Nederlandse adel werden verheven. Tenslotte vinden wij hetzelfde type wapens ook bij families die niet van eigenerfde afkomst zijn, maar in navolging van hun landgenoten wapens aannamen met de Friese adelaar of andere elementen van dit type. Voorbeelden van dit soort wapens bij de Friese adel (in dezelfde uitgebreide zin van Friesland als hierboven vermeld) zijn: Alberda van Ekenstein, Van Harinxma thoe Slooten, Rengers, Sickinge; bij andere families: Banga, Dorhout, Halbertsma, Koopmans, Mensonides, Van Sloterdijk, Tjassens, Ypeij. Als stijfkenmerk van de Friese heraldiek kan haar eenvoud gelden: op oude grafzerken vindt men het schild zonder helm of andere versierselen, eenvoudig hangend aan een tak, en als in later tijden helm met wrong en dekkleden of een kroon de schilden dekken gaan die pronk en praal toch doorgaans minder ver dan elders. Schildhouders en wapenspreuken zijn zeldzaam, al heeft het geslacht Sirtema van Grovestins zelfs een Friese wapenspreuk: "Naet te goed, naet te tioed".

Wij hebben reeds gezien dat kleuren essentieel zijn voor een wapen. Behalve op de originele schilden, wapenrokken en dergelijke vindt men de wapens gekleurd afgebeeld op muren en vensters, gebruiks- en siérvoorwerpen, rouwborden en dergelijke, en in oude handschriften, zoals in Friesland de "Conscriptio exulum", een lijst van Rooms-Katholieke en Spaansgezinde ballingen uit 1586, en de "Tractatus de nobilitate", een verhandeling over de Friese adel uit 1597 door Upco van Burmania (vandaar bekend als "Burmaniaboek"). Bekende wapenboeken uit de 17e eeuw zijn die van Adelen van Gronenburgh en de gebroeders Van Heemstra; van omstreeks 1800 dateert dat van Roorda van Eysinga. Maar ook vindt men de wapens vaak op plaatsen waar ze niet in kleuren konden worden afgebeeld: zegels, zilver, grafzerken. En ook vele afbeeldingen op papier zijn ongekleurd. Soms heeft dit ertoe geleid dat van een oud wapen de kleuren niet meer bekend zijn. Later behielp men zich echter met arceringen die de verschillende kleuren aanduidden. Eertijds bestonden daarvoor verschillende stelsels, maar in de 19de eeuw is dat van pater Petra-Sancta uit 1638 algemeen geworden. Hierin wordt goud weergegeven door stippeltjes, zilver blank, rood met verticale lijnen, blauw met horizontale, groen met schuine (van heraldisch rechts boven naar links beneden) en zwart egaalzwart of bij grotere oppervlakken met gekruiste verticale en horizontale lijnen. Zoals uit het bovenstaande blijkt, ontwikkelde de heraldiek zich

tot een wetenschap met bepaalde regels en een bepaalde terminologie, die bij het bla-
zoeneren, dit is het beschrijven der wapens, gebruikt werd. De kleuren hadden hun ei-
gen heraldische namen (keel = rood, lazuur = blauw, sinopel = groen, sabel =
zwart); rechts en links moeten worden opgevat als van de schilddrager uit beschouwd.
Vele heraldische termen zullen hierna bij de beschrijving der te behandelen wapens
worden toegelicht.

Wat de regels aangaat, daarvan is de voornaamste deze dat op een metaal (goud of zil-
ver) geen metaal mag voorkomen maar slechts een kleur in engere zin of émail
("verve" is de oud-Nederlandse term), en omgekeerd op kleur geen kleur maar me-
taal. Hierop komen echter uitzonderingen voor, en juist in Friesland zijn deze niet
zeldzaam. De heraldische regels zijn trouwens in Nederland, en vooral in Friesland,
nooit streng toegepast. In het algemeen was in Nederland de heraldiek in vergelijking
met andere landen nogal vrij, bijvoorbeeld in het gebruik van bepaalde onderschei-
dingstekens door niet-edelen, die elders aan de adel voorbehouden waren. Er was hier
tijdens de Republiek geen vorst of heraldisch college dat hiertegen kon optreden. Een
andere regel is dat van drie figuren die niet in een rij staan, twee naast elkaar boven in
het veld staan en een derde midden daaronder. Daar hierop nogal veel uitzonderingen
bestaan wordt het vaak uitdrukkelijk vermeld met de woorden: twee en één. Het om-
gekeerde hiervan is dus: één en twee; dat dit tegen de regel is blijkt wel uit de Franse
uitdrukking voor bijvoorbeeld 3 klavers. 1 en 2: trois trèfles malordonnées, dus ver-
keerd gerangschikt.

Wij komen thans tot de beschrijving der diverse in deze bijdrage ter sprake komende
wapens. Met S zijn aangeduid de wapens afgebeeld in het "Stamboek van den Frie-
schen vroegeren en lateren adel" door M. de Haan Hetteema en A. van Halmael jr.
(twee dln. 1846), met R de wapens, waarvan de beschrijving ontleend is aan het "Ar-
morial Général" door J.B. Rietstap (2de éd., 2 t., 1884 - 1887).

SCHOTANUS - Oudeschoot (R): in rood een gouden paal, beladen met drie harten
van het veld en vergezeld in het schildhoofd van twee gouden zespuntige sterren, en in
de schildvoet van twee ringen van hetzelfde (soms gedeeld: 1 het hier beschreven wa-
pen; 2 in rood een gouden lelie). Helmteken: een uitkomende beer in natuurlijke
kleur, gehalsband van goud, tussen twee olifantstrompen, gedeeld van goud en rood
(afb. 4a en b).

Henricus Schotanus (1548 - 1605) voerde de volgende variant: doorsneden: a. het hier-
boven beschreven wapen, maar met vijfpuntige sterren; b. een lelie overtopt door een
vijfbladigde kroon (afb. 4c). Helmteken: een uitkomende hazewindhond tussen twee
olifantstrompen. Op het portret van prof. Bernardus en de zerk van zijn zoon burge-
meester Henricus Schotanus wordt de beer overtopt door een ster.

Toelichting: Wij volgen hier een moderne wijze van blazoenering, zoals die tegenwoordig bij de meeste heraldici in Nederland in gebruik is. De oude heraldische kleur-aanduidingen zijn hier vervangen door de gewone kleurnamen, en ook enige onnodige en omslachtige termen zijn vereenvoudigd. Bovenstaande beschrijving zou vroeger begonnen zijn: "van keel, waarin een paal van goud, beladen" enz., of: "in een veld van keel een gouden paal" enz. Met "veld" wordt dus het wapenschild zelf aangeduid, de "achtergrond", om het maar eens huiselijk uit te drukken, waarop de figuren staan; deze term is hier nog gebruikt in de uitdrukking "van het veld", dat wil zeggen van dezelfde kleur als het veld, in dit geval dus rood.

Paal: figuur door twee verticale lijnen begrensd, ter breedte van $\frac{1}{4}$ van de hoogte van het schild.

Beladen: duidt aan dat op een heraldische figuur een andere geplaatst is, die deze voor een deel bedekt, maar de rand ervan niet overschrijdt.

Vergezeld: duidt aan dat behalve de hoofdfiguur nog andere in het schild voorkomen. Indien dit er meer zijn staan ze volgens bepaalde regels regelmatig over het veld verdeeld, voorzover dit door de hoofdfiguur vrijgelaten is; is het er maar één dan moet steeds de stand ten opzichte van de hoofdfiguur worden vermeld.

Schildhoofd: het bovengedeelte van het schild; **voet:** het benedengedeelte. Komen ook als heraldische figuren voor, worden dan begrensd door een horizontale lijn en nemen $\frac{1}{4}$ van de hoogte in.

Van hetzelfde: deze uitdrukking wordt gebruikt om de laatste vermelde kleur of metaal aan te duiden, hier dus goud.

Gedeeld: gehalveerd door een verticale lijn. Hierna wordt onder 1 beschreven de (heraldische) rechterhelft en onder 2 de linkerhelft.

Uitkomend: wordt gezegd van figuren (meest mensen of dieren), waarvan het benedenste gedeelte verborgen blijft, in het schild achter een andere figuur, als helmteken achter de wrong of helmkroon.

Natuurlijke kleur: de eigen kleur der diverse figuren. Onder deze naam kunnen allerlei kleuren in de wapens voorkomen, die niet tot de heraldische metalen, émails of bontsoorten behoren, zoals bruin, grijs en verschillende tussentinten.

Vele wapenfiguren worden in de heraldiek sterk gestileerd weergegeven en andere steeds op een bepaalde wijze afgebeeld, tenzij het tegendeel wordt vermeld. Wat de hier genoemde figuren betreft, het hart is de geometrische figuur die wij ook uit het kaartspel kennen. De ster is in Nederland bijna altijd zespuntig, zo ook in het wapen van Schotanus, behalve bij prof. Henricus wiens wapen vijfpuntige sterren vertoont. Ten onrechte beeldt Rietstap dan ook de sterren in dit en andere wapens vijfpuntig af. De heraldische lelië, ook Franse lelie genoemd, is ook bekend genoeg: eigenlijk is het een lis.

Doorsneden: gehalveerd door een horizontale lijn; hierna volgt onder a de bovenhelft en onder b de benedenhelft.

Overtopt wordt de hoofdfiguur door een tweede figuur, die er recht boven staat; het betekent dus vaak hetzelfde als vergezeld in het hoofdpunt, dit is het midden van het schildhoofd.

De olifantstrompen, een helmteken dat vooral in Midden- en Zuid-Duitsland en Zwitserland veel voorkomt, worden afgebeeld als slurven, die in een schijfje of bolletje schijnen te eindigen, maar zijn wellicht oorspronkelijk buffelhorens, zoals zij ook in het Duits worden genoemd. In Nederland zijn zij zeldzaam, maar komen onder andere voor in het helmteken van het wapen Nassau, ook gevoerd door ons koninklijk huis (tot 1907, in feite tot 1890) en andere families van Duitse oorsprong. De genealoog C. Roodenburg te Haarlem vermoedt dat het helmteken voortkomt uit een voorheraldische helmversiering met echte buffelhorens, waarvan de punten met bolletjes of schijfjes afgedekt (of afgeknot?) waren, zoals die bij de oude Kelten (en Germanen?) voorkwam. Hoe dit ook zij, dit helmteken wijst op een Duitse oorsprong van het wapen, dat ook overigens een weinig Fries karakter vertoont. Daarvoor een Duitse oorsprong van de familie Schotanus zelf geen aanwijzing bestaat, zou dit, naar de heer Roodenburg onzes inziens terecht opmerkt, kunnen wijzen op verlening van het wapen door een Duitse vorst. Een aanvullende beschrijving over deze horens of trompen vindt men in de bijdrage van de Heer J. Hoogendijk.

Aangezien bij dit wapen helm, wrong, helmkleden en helmteken voorkomen, willen wij aan deze "uitwendige versierselen" nog enige aandacht schenken. Boven vele wapenschilden vindt men een zogenaamde schilddekking, bestaande uit één of andere vorm van hoofddekseel met eventueel toebehoren. De meest voorkomende schilddekkingen zijn de helmen en kronen, maar daarnaast komen voor hoeden (thans nog bij hoge geestelijken der R.K. kerk), mijters en de pauselijke tiara. Schilddekking is geen noodzakelijk element van het wapen, en sommige heraldici neigen ertoe, in overeenstemming met wat vroeger in Friesland gebruikt was, vooral voor nieuwe wapens van burgerlijke families het wapen weer tot het schild te beperken. Maar op de meeste wapens vindt men toch nog helmen, dat wil zeggen voor mannen, want vrouwen dekken het schild nooit met een helm, en ook op de wapens van gemeenschappen en corporaties hoort hij niet thuis.

De helmen zijn in de loop der eeuwen aan veranderingen onderhevig geweest, waarop wij hier niet verder ingaan; hetzelfde geldt trouwens voor de schilden. Ook heeft men in de heraldiek wel het onderscheid gemaakt dat open traliehelmen slechts aan de adel toekwamen en de niet-edelen gesloten helmen moesten voeren; in Frankrijk maakte men nog verdergaande onderscheidingen. In Nederland is hier niet de hand aan gehouden.

De metalen helm werd bij zonneshijn natuurlijk gloeiend heet; vandaar dat men het met een kleed bedekte; dit bestaat in de heraldiek uit twee delen, helm- of dekkleden genoemd, die aan weerszijden van de helm afhangen, maar gedachtig aan de voortdravende ruiter steeds wapperend worden voorgesteld, waardoor ook de onderzijde

zichtbaar wordt. De beide zijden vertonen meestal de beide hoofdkleuren van het wapen (zoals hier: rood en goud), maar ook komt het voor dat rechter- en linkerdekkleed ongelijk zijn, waardoor meer kleuren mogelijk worden. De dekkleden worden boven op de helm ineengedraaid tot een wrong, die dus dezelfde kleuren heeft als de kleden. De wrong kan echter ook worden vervangen door een helmkroontje (oorspronkelijk voorrecht van de adel, maar wel te onderscheiden van de rangkroon, die als schilddekking voorkomt in plaats van de helm).

Helmtekens zijn heraldische onderscheidingstekens, die dikwijls dezelfde maar ook heel vaak andere zijn dan de schildfiguur. Zij dienden om de ridder nog beter kenbaar te maken, daar het schild in het strijdgewoel uit de verte vaak niet zichtbaar was. Veelal zijn het veerbossen, die vaak weer de wapenkleuren vertonen; ook komt vaak een vlucht, dit is een paar vleugels, met daartussen meermalen een figuur uit het schild. Andere helmtekens werden in hout of leer op de helm aangebracht.

SCHOTANUS - Franeker, Nieuweschoot: gedeeld: 1 in goud een zwarte halve adelaar, uitgaande van de deellijn; 2 in blauw boven een zilveren lelie, beneden rechts een rad, links vergezeld van een schuinslinks geplaatst zwaard, alles van hetzelfde, het zwaard met een gouden gevest (afb. 4d). Helmteken: de lelie van het schild.

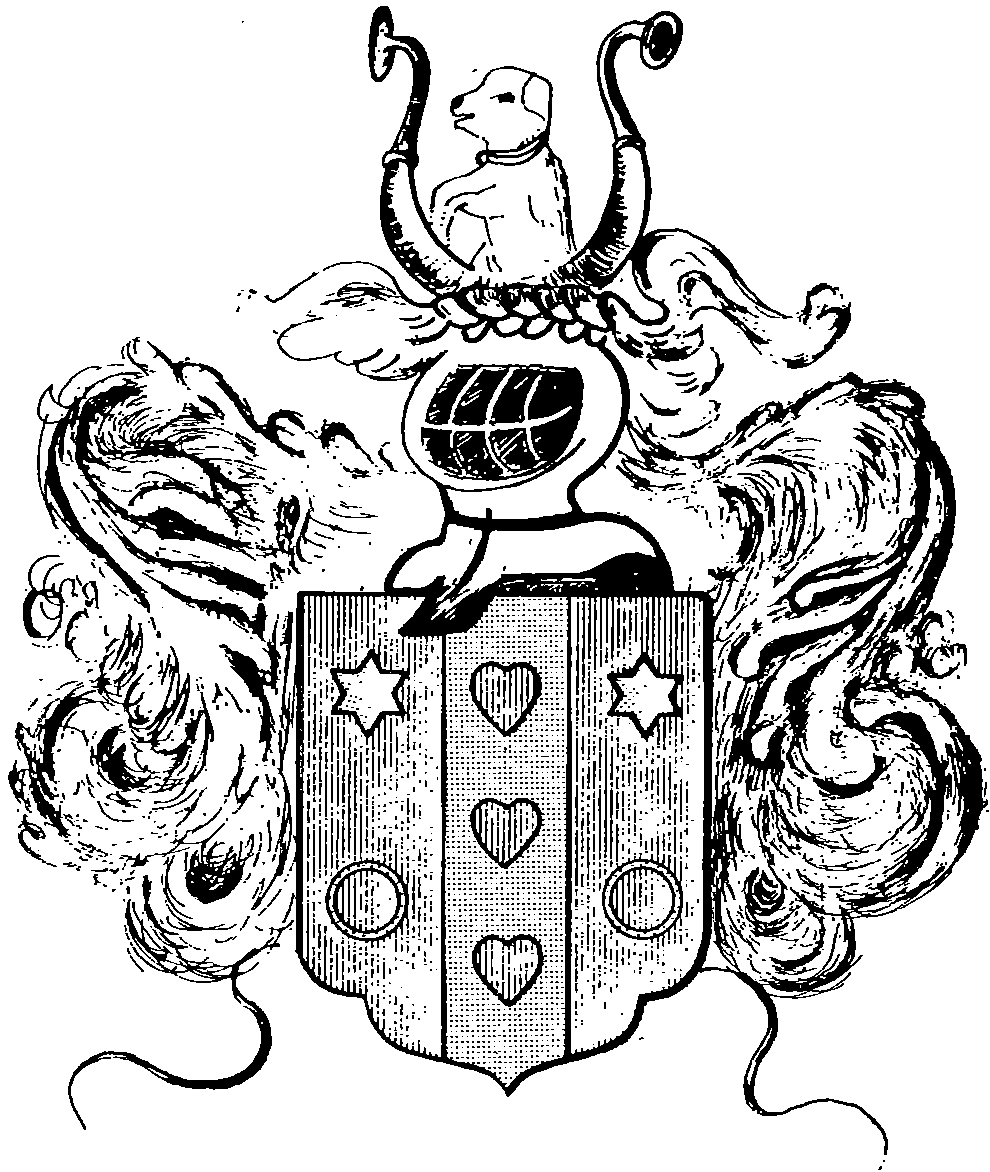
Petrus Schotanus, apotheker en burgemeester te Franeker († 1684), voerde; gedeeld: 1 als boven; 2 doorsneden: a een Griekse letter pi; b als boven onder 2 (afb. 4e).

Toelichting: Uitgaande van de deellijn: men moet zich dus voorstellen dat het wapen van het Rooms-Duitse rijk gedeeld is en de rechterhelft van de adelaar met één van de twee koppen gecombineerd met een linkerhelft, die kenmerkend is voor de betrokken familie. Deze "Frieze adelaar" komt in talloze Friese eigenerfdenwapens voor. Uitgaande van een scheidingslijn of van de schildrand is dus een, meestal onvolledige, figuur die aan die lijn "vastzit".

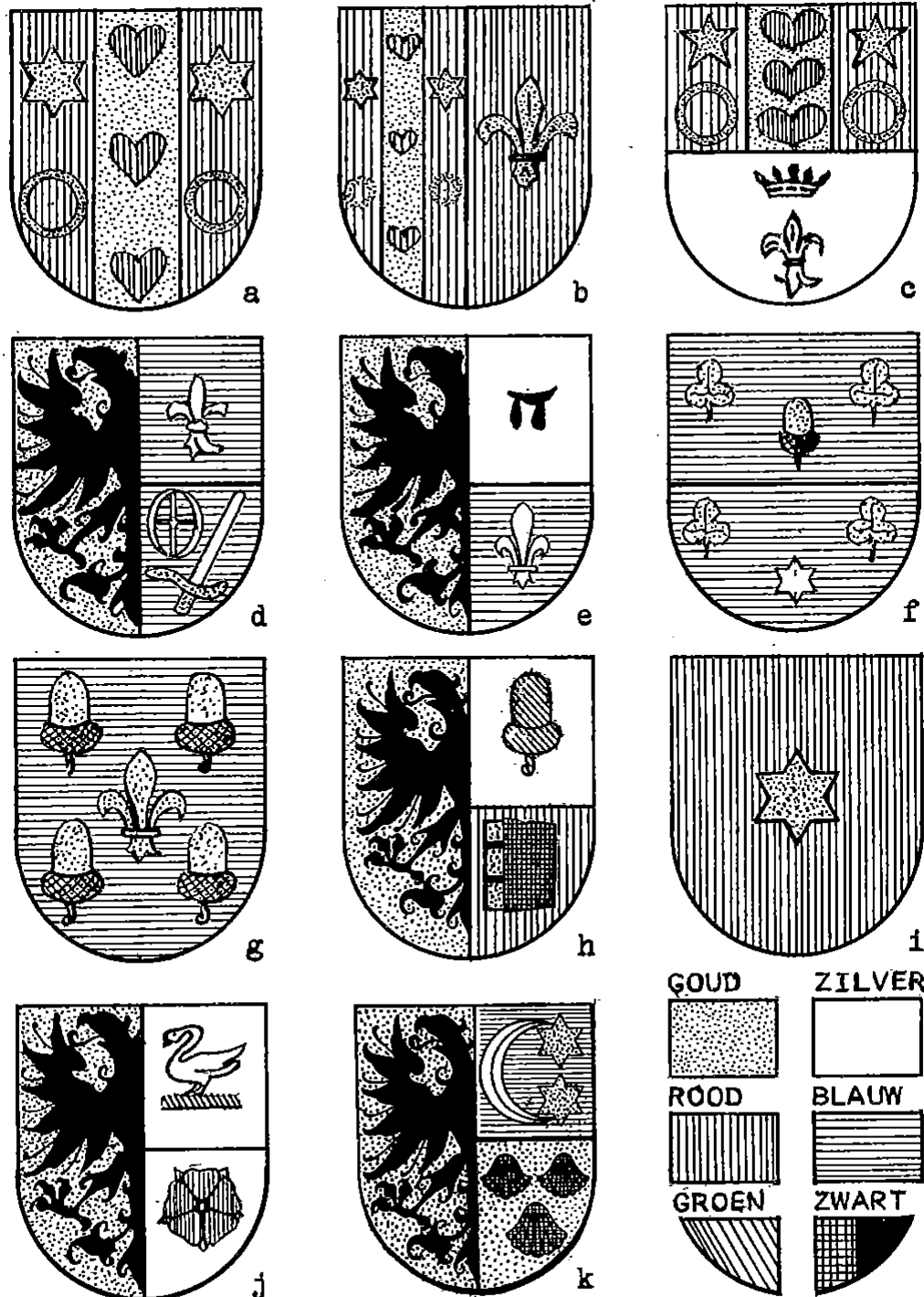
Schuinslinks is de richting van de linkerschuinbalk, dit is van heraldisch links boven naar rechts beneden. Van rechts boven naar links beneden heet schuinsrechts of kort-af schuin. Het zwaard staat in het schild normaal met de punt omhoog.

Met de Friese adelaar is hier gecombineerd het wapen der voormalige grietenij Schoterland, waarvan rad en zwaard nog voorkomen in het wapen der gemeente Heerenveen. (Deze gemeente werd in 1934 gevormd om een einde te maken aan de historisch gegroeide ligging van Heerenveen in drie gemeenten; hierbij verdwenen de oude gemeenten Schoterland en Aengwirden, en uit elementen van hun wapens werd een wapen voor de nieuwe gemeente samengesteld.) Over de betekenis der figuren uit dit wapen heeft A.S. Miedema geschreven in het Nieuwsblad van Friesland van 29 januari en 3 februari 1937. Hij betoogt onzes inziens terecht dat het rad, dat in de wapens van Schoterland en Heerenveen gebroken is en daarom als attribuut van de H. Catharina werd geduid, oorspronkelijk een schild was.

Afb. 3 Familiewapen

Het schild had in de Middeleeuwen grote betekenis als symbool van rechtsmacht (zie M.P. van Buijtenen: "Het Friese dorp in de middeleeuwen rechtshistorisch verkend", 1961, 83 vv.).

Dit wapen duidt dus op de herkomst der familie uit Schoterland. Het werd gevoerd door Evert Clazes Schotanus te Workum, maar reeds eerder door Petrus Schotanus, burgemeester van Franeker. Dit behoeft geen verwantschap tussen deze beide personen te betekenen, hoewel het wel toevallig schijnt dat men tweemaal tot hetzelfde denkbeeld kwam. Ook kan de één het wapen aan de ander hebben ontleend, zonder met hem verwant te zijn.

SCHOTANUS - Heerenveen: doorsneden: a in blauw twee klavers naast elkaar en daaronder een eikel; b in blauw boven twee klavers naast elkaar en daaronder een ster (afb. 4f).

Toelichting: Dit wapen vertoont onmiskenbare gelijkens met het hierna te beschrijven wapen Schoten. Het werd gevoerd door Ate Schotanus, secretaris van Aengwirden.

SCHOTEN - Friesland (R): in blauw een gouden lelie, vergezeld van vier bladerloze eikels van hetzelfde, de stelen omlaag, 2 en 2 (afb. 4g).

Toelichting: Volgens de regels der heraldiek moet de lelie als eerst vermelde en dus hoofdfiguur in het hart van het schild staan. "2 en 2" duidt aan dat twee eikels naast elkaar in het schildhoofd en twee in de schildvoet staan. Een helmteken wordt hier niet vermeld; dit komt niet bij alle wapens voor. Dit wapen komt in de "Conscriptio exulum" voor bij N. Schoten, † Groningen 1584, vrouw van Marten Boutsma. De lelie is daar van zilver.

De lelie wordt in de heraldiek dikwijls verklaard als attribuut van Maria, die in het middeleeuwse Friesland een grote verering genoot, getuige onder meer de voorstelling van het randschrift van het zogenaamde Tota-Frisia-zegel, waarmee de oorkonden van het Verbond van Upstalboom werden bevestigd.

Inderdaad komt de lelie, zoals reeds vermeld, in vele Friese wapens voor.

Schoten is de naam van een commanderij van de Duitse Orde te Oudeschoot, maar oorspronkelijk de naam van dit dorp zelf. De eikels komen in "De Wouden", waartoe ook Schoterland behoorde, veel in familiewapens voor. In vele eigenerfdenwapens treft men hier aan drie eikels, hetzij paalsgewijs (in een verticale rij) of 2 en 1. Zij mogen waarschijnlijk worden verklaard als teken van erfelijk grondbezit, en sommige heraldici zien in de rangschikking ook nog een bepaalde zin: 3 eikels paalsgewijs zou betekenen dat het grondbezit al sinds drie generaties overgeërfd was; 3 eikels 2 en 1 zou aanduiden dat het bezit van vaders- en moederszijde geërfd was. Zo doorredene-

rende zou men 4 eikels 2 en 2 kunnen opvatten als een teken dat het bezit van beide ouders kwam, en aan beide zijden reeds (minstens) twee generaties in de familie was.

VAN SCHOT(T)EN - Schoterland: gedeeld: 1 in goud een zwarte halve adelaar, uitgaande van de delingslijn; 2 doorsneden: a in zilver een groene eikel; b in rood een zwart boek, de rug naar links gekeerd, de snede van goud (afb. 4h).

Toelichting: Dit wapen werd volgens de "Conscriptio exulum" gevoerd door Hans Jellis (aldaar zonder familienaam), secretaris van Schoterland, † in de gevangenis te Zwartsluis 1583 en aldaar begraven. De Friese adelaar wijst op het behoren tot de stand der eigenerfden, de eikel op het thuishoren in de Wouden, het boek op het ambt van secretaris.

STERRINGA - Schoterland: een zespuntige ster. Helmtteken: de ster van het schild (afb. 4i).

Toelichting: Dit is kennelijk een zogenaamd sprekend wapen, dit is een wapen waarvan de figuur of figuren de familienaam uitbeelden. Hierbij moet in het midden blijven of de naam juist wordt geïdentificeerd, dat wil zeggen in dit geval of de naam Sterringa werkelijk iets met een ster te maken heeft. Volgens Johan Winkler, Friesche Naamlijst, 1898, 368, komt hij van een mansnaam Sterre; in de hierna volgende bijdrage van wijlen de heer Hoogendijk wordt hij afgeleid van Starum, de Friese naam van Staveren.

RIN(C)KEMA - Friesland (R): gedeeld: 1 in goud een zwarte halve adelaar, uitgaande van de deellijn; 2 doorsneden: a in zilver een zwaan van natuurlijke kleur, gebekt en gepoot in rood, geplaatst op een groene grond; b in zilver een rode roos, geknopt van goud (afb. 4j).

Toelichting: Gebekt en gepoot: dergelijke uitdrukkingen worden gebruikt om aan te duiden dat bepaalde onderdelen van wapenfiguren een andere kleur hebben. Hiervoor geldt niet het verbod van kleur op kleur of metaal op metaal, hetgeen ook dikwijls niet te handhaven zou zijn daar deze onderdelen meestal aan de buitenzijde der figuren zitten en dus wegens het metalen veld van kleur en wegens de gekleurde figuur van metaal zouden moeten zijn, of omgekeerd. De heraldische roos wordt in de regel vijfbladig afgebeeld. Met "geknopt" wordt een hart van andere kleur en met "gepoot" kelkbladen van andere kleur aangeduid.

Dit is een echt Fries eigenerfdenwapen. De zwaan is in de Friese wapens na de adelaar de meest voorkomende vogel. Zwanen werden door vele eigenerfden gehouden; het recht werd later beperkt tot degenen die het vanouds hadden. De zwanen moesten het merk van de eigenaar aan bek en poten dragen, en van deze merken werden registers

aangelegd, de zwaneboeken. Ook de roos komt in Friese wapens veelvuldig voor. Een afwijking van het Friese gebruik vertoont dit wapen door de andere kleuren voor onderdelen van zwaan en roos. In Friesland is dit minder gewoon. Terwijl de Duitse keizerlijke adelaar gebekt en gepoot van rood is, is de Friese adelaar effen zwart (al zijn er ook Friese wapens die hiervan afwijken). Terwijl de rode roos meestal geknopt van goud en gepunt van groen is, is in Friese wapens de roos meestal eenkleurig. In dit opzicht wijkt het wapen Rinkema dus van de eigen aard der Friese wapens af. Een weinig fraai effect geeft de natuurlijke kleur van de zwaan, dus wit, in een zilveren kwartierveld. Hier is het wel nodig bek en poten rood te kleuren.

HOTTINGA - Friesland (S, R): gedeeld: 1 in goud een zwarte halve adelaar, uitgaande van de deellijn; 2 in goud 3 zwarte schelpen.
Helmteken: een uitkomende zilveren eenhoorn.

Toelichting: zie het volgende wapen.

HOTTINGA VAN KEE - Friesland (S, R): gedeeld: 1 in goud een zwarte halve adelaar, uitgaande van de deellijn; 2 doorsneden: a in blauw rechts een omgewende zilveren wassenaar, links vergezeld van 2 gouden sterren boven elkaar; b in goud 3 zwarte schelpen. Een gekroonde helm (afb. 4k).
Helmteken: 3 struisveren, van rechts naar links van blauw, goud en zilver, of een zilveren eenhoorn. Goud-blauwe dekkleden.

Toelichting: Wassenaar is de heraldische naam voor de halve maan; als de stand niet vermeld is zijn de horens omhoog gericht. Omgewend of linksgewend betekent bij de wassenaar dat zijn horens naar heraldisch links gekeerd zijn, en (rechts)gewend, dat wij straks zullen tegenkomen, dat ze naar rechts staan.
De eenhoorn komt in de Friese wapens vrij veel voor, het meest als helmteken.

A.S. Miedema heeft hieraan een artikel gewijd in de Nederlandse Leeuw, LVII, 1939, 243. Hij oppert de mogelijkheid dat dit te danken was aan de invloed in Friesland van het klooster Fulda, waar de eenhoorn als symbool geliefd was, en noemt als tijd van ontstaan de kruistocht naar Damiate (1218). Dit fabeldier, dat al in de Bijbel genoemd wordt en in het middeleeuwse volksgeloof een grote plaats innam, wordt voorgesteld als een paard met sik, gespleten hoeven, leeuwenstaart, en op het voorhoofd een lange, schroefsgewijs gedraaide, rechte en spitse hoorn. Bij Hottinga van Kee is het woord "uitkomend" door R blijkbaar abusievelijk weggelaten.

Ook het wapen Hottinga is een karakteristiek Fries eigenerfdenwapen. Het tweede wapen is een combinatie van eerstgenoemd wapen met dat van het eveneens eigenerfde geslacht Kee. Epe Jarichs van Kee (= het gehucht Kie bij Franeker) trouwde met Fou-

wel Goslicksdr. Hottinga, die Hottingahuis te Nijland erfde van haar broer Watze († 1448), en nam de naam Hottinga aan. Watze's oudere broer Juw, die Juwingahuis te Bolsward van zijn moeder had geërfd, nam de naam Juwinga aan; zijn zoon Tjerck nam de naam Walta van zijn vrouw aan en diens kleinzoon Johan († 1544) de naam Herema (Heerma) van zijn moeder. De Herema's vestigden zich later te Roermond, waar zij tot de 19e eeuw voortleefden. Wij vermelden dit alles, mede omdat de schelpen van Hottinga zijn overgegaan in de wapens der hieruit in rechte lijn gesproten Juwinga's, Walta's (R op Walta de Juwinga; dit wapen komt voor in de werken van Adelen van Cronenburgh, Heemstra en Roorda van Eysinga) en Herema's (R op Herema, 2de wapen; dit wapen komt ook voor in het werk van Adelen van Cronenburgh onder de naam Heerma van Walta, in de "Conscriptio exulum", in de wapenboeken Heemstra en Roorda van Eysinga) en thans nog voorkomen in het wapen der familie (Heerma) van Voss, die stamt uit het huwelijk van Frederik Christiaan van Voss († 1758) en Sophia Jetske van Heerma (1692 - 1727), afstammeling in de 5e graad van Johan bovengenoemd en die, eigenlijk in strijd met de regel, haar oorspronkelijke (sprekende) wapen als hartschild plaatste op het gevierendeelde wapen Heerma (zie Nederland's Patriciaat, XLIV, 1958, 323 v.).

Bij Kee was volgens R de wassenaar gewend, maar de wapenboeken bevestigen dit niet; ook S geeft de wassenaar omgewend. Overigens vertoont dit wapen in de wapenboeken nog verschillende afwijkingen. Het Burmaniaboek geeft het met als helmteken de wassenaar met de horens omhoog. Adelen van Cronenburgh plaatst de sterren boven en beneden de wassenaar; helmteken is hier de uitkomende eenhoorn. Heemstra geeft een ongedeeld wapen: de wassenaar met de horens omhoog, overtopt rechts door een gouden ster en links door een lelie van hetzelfde; helmteken de 3 struisveren, maar in de kleuren goud, zilver en blauw. Evenzo geeft Roorda van Eysinga het wapen: hier zijn de struisveren goud, blauw en zilver.

Hottinga (van Kee) komt wel enkele malen voor met een gewende wassenaar, zoals op het zegel van Douwe van Hottinga, grietman van Barradeel, aan een akte van 1618 in het archief van Eysinga, en op een zilveren schaal uit het 2de kwart der 17de eeuw, waarin echter de wapens gegraveerd zijn in of na 1657 (Cat. Fries zilver, nr. 24). Op een wapenbord te Ee komt het wapen zonder de Friese adelaar voor; op het orgel te Ternaard is het kwartier Kee weggelaten en vinden wij dus het oude wapen Hottinga. De grafzerk van Seerp van Galama († 1581) en His van Botnia († 1593) te Mantgum geeft het kwartierwapen Hottinga (van Kee) met de schelpen 1 en 2.

Het verschil in schilddekking tussen het oude en latere Hottinga-wapen, dat R maakt, zou kunnen berusten op de afbeeldingen bij Roorda van Eysinga, die inderdaad het ene zonder enige dekking afbeeldt, en het ander met een gekroonde helm, beide met de uitkomende eenhoorn als helmteken. Dit is echter onzes inziens een misvatting. Dit wapenboek geeft namelijk bij elk geslacht één wapen in groter formaat met gekroonde helm, en eventueel andere wapens enkel met helmteken. De Conscriptio en het Bur-

maniaboek geven Hottinga (van Kee) nog met een wrong op de helm.

Wat de helmtekens betreft, vinden wij overal de uitkomende eenhoorn. Adelen van Cronenburgh geeft twee gelijke wapens naast elkaar, Hottinga van Kee met als helmteken de uitkomende eenhoorn en "Hotnia van Kee" met struisveren zonder kleuraanduiding; daarnaast "Out Hottinga op Niulandt" met de Friese adelaar en de 3 schelpen en als helmteken een schelp van het schild. In het archief Sminia komt het zegel voor van Sybrant van Hottinga, grietman van Schoterland, aan akten van 1567 en 1571: het gewone wapen Hottinga (van Kee) met als helmteken een uitkomende menselijke figuur.